

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертацію
«УКРАЇНСЬКА КОМП'ЮТЕРНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ФОРМУВАННЯ,
СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ, ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ»,
поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю
035 – Філологія
03 – Гуманітарні науки

Сучасний інноваційний розвиток України не зупинити навіть попри воєнні дії: в країні тривають прикладні дослідження і розробляються новітні технології, українські вчені мають значний науковий потенціал унаслідок динамічних трансформаційних процесів у суспільстві, що призводить до вибухового зростання інформації і поповнення національної термінології загалом та фахових термінологічних систем зокрема. Українські термінознавці вимушені вчасно реагувати на поповнення лексичного фонду української мови й продовжують активно досліджувати системну організацію, функційні особливості, структурні параметри терміносистем.

Термінологія комп'ютерної галузі сформувалася на межі таких галузей знань, як математика, фізика, кібернетика, інформатика, розвинулася шляхом інтерференції цих галузей і сьогодні претендує на комплексне дослідження, що вмотивовано широким функціонуванням комп'ютерної термінологічної системи в Україні та за кордоном. Фрагментарне вивчення проблематики не в змозі повною мірою забезпечити цей процес, тому цілком виправданою є спроба дисертантки виокремити зазначену термінологію, описати етапи її формування, визначити актуальний склад і структуру комп'ютерної термінології, обґрунтувати її метамову, виявити міждисциплінарні, лексико-семантичні та граматичні особливості творення комп'ютерних термінів як одиниць самостійної термінологічної системи.

Проблема пошуку й апробація номінаційних процесів на позначення реалій розвитку нових галузей науки чи техніки завжди була і є важливим аспектом термінотворення. З огляду на вказане, дисертаційна робота

Ментинської Ірини Богданівни, в якій розглядаються теоретичні засади вивчення комп'ютерної термінології і їхнє практичне втілення, відповідає нагальним потребам сьогодення й виконана у рідній традиційній термінознавчих наукових розвідок українських мовознавців.

Авторка обрала досить складний об'єкт дослідження – українську комп'ютерну термінологію, архітектура якої досі чітко не окреслена, про що свідчить і теоретична частина роботи щодо змісту, обсягу понять, застосовуваних передусім у сфері інформаційних технологій, а не в дотичних їй галузях. Окреслений предмет дослідження й потреба такої роботи полягає в тому, що в сучасній українській мові, незважаючи на зацікавленість термінологічною номінацією різних галузей людської діяльності й її побіжною характеристикою в багатьох дослідженнях сучасних термінологів (перелік мовознавців, які опікувалися дотичною комп'ютерною тематикою, подано в цьому науковому дослідженні — стор. 26), наразі в українському термінознавстві не існує саме комплексних наукових робіт, у яких би системно досліджувалася наукова мова ІТ-галузі. Через це **актуальність теми**, обраної дисертанткою для дослідження, не викликає сумніву й цілком відповідає сучасним тенденціям термінознавчих досліджень.

Наукова новизна дисертаційної розвідки полягає в тому, що вона є першою комплексною дисертаційною роботою, де вичерпно досліджено українську комп'ютерну термінологію, що репрезентує діяльність фахівців від ІТ-галузі. Ментинська Ірина Богданівна чітко сформулювала основні дослідницькі завдання, що їх слід виконати у межах дисертаційного дослідження, серед яких, як на нашу думку, вкрай вагомим є виокремлення й структурний аналіз комп'ютерної термінології як складника наукового дискурсу, опис специфіки дериваційних процесів в українській комп'ютерній термінології, характеристика явищ синонімії, антонімії, омонімії в межах української комп'ютерної термінології.

Теоретичне значення роботи полягає у виробленні дефініції поняття «комп'ютерний термін», уточненні загальнонаукових понять «термінування» і «ретермінування», окресленні меж автономізації термінологічного

комплексу комп'ютерної галузі. Дисертантка ґрунтовно ознайомилася з науковими теоріями термінознавства, зокрема з працями таких вітчизняних мовознавців і термінологів як М.О. Вакуленко, М.Д. Гінзбург, З.Й. Куньч, І. М. Кочан, Т. Р. Кияк, Г.В. Наконечна, Л.М. Полюга, Л. О. Симоненко та ін., що дозволило авторці зробити певні наукові узагальнення, а також висловити власну дослідницьку позицію щодо основних теоретичних понять.

Для посилення теоретичного доробку наочними прикладами, дисертантка опрацювала галузеві державні стандарти, численні словники з комп'ютерної техніки, вузькофахові джерела на кшталт Віртуальної лексикографічної лабораторії «Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності», спеціалізовані лексикографічні праці, навчальні посібники, підручники та конспекти лекцій, що уможливило підібрати потрібний для дослідження фактологічний матеріал.

Щодо **практичного значення** рецензованого нами дослідження, то воно матиме свій вияв під час тематичного наповнення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та підготовки матеріалів мовних спецкурсів чи вибіркових дисциплін, для написання посібників з термінознавства й укладання сучасних лексикографічних праць.

У сформованих розділах дисертації поступово розкривається сутність предмету дослідження. У **першому розділі «Українська комп'ютерна термінологія: становлення в контексті розвитку термінознавства й інформаційних технологій»**, умовно дискутуючи з відомими мовознавцями, дисертантка теоретично осмислює загальні поняття сучасного термінознавства і висловлює власну точку зору щодо терміна, термінології, термінознавства, фахової мови та термінологічної системи.

Важливо, що дисертантка, на підставі цих теоретичних узагальнень основних категорій термінознавства, сформулювала власну дефініцію поняття «*комп'ютерний термін* – це мовний знак (слово, словосполучення, сполучення слова чи словосполучення з певними символами), що вказує на поняття комп'ютерної галузі знання, має чітке означення та ознаки

системности, є елементом комп'ютерної терміносистеми, слугує для комунікативних потреб» (сторінка 40).

Доволі позитивним вважаємо, що дисертантка в неоднозначних і дискусійних твердженнях термінознавчих понять послуговується, наприклад, державними стандартами, зокрема ДСТУ ISO 1087-1:2007, задля дефінування фахової мови, визначаючи її як «підсистему мови, в якій використовують термінологію та інші мовні засоби, призначені для запобігання неоднозначності спілкування у конкретній предметній галузі» (сторінка 44).

У цьому розділі загалом і у підрозділах зокрема чітко й доказово, зі залученням вагомої джерельної бази, вибудовано історичне підґрунтя трансформаційних процесів у термінології комп'ютерної техніки різних періодів, її утвердження завдяки таким галузям науки, як інформатика, кібернетика, програмна інженерія, радіотелекомунікація. Авторка опрацювала широкий спектр лексикографічних видань від часів «золотого десятиріччя» до сучасних електронних і комп'ютерних видань, де репрезентовано словникову базу фундаментальних досліджень у галузі комп'ютерної науки і техніки.

Не минула уваги дисертантки й українська комп'ютерна термінологія за кордоном, опрацьовано 1960–1990 роки, зокрема І.Б.Ментинська у дисертаційному дослідженні зіставила лексикографічні праці з комп'ютерної термінології, а саме «Енциклопедію кібернетики» (1973, Київ) та «Українсько-англійський словник комп'ютерних термінів» (1982, Едмонтон), що дало змогу побудувати модель розвитку та збагачення української термінології як в Україні, так і в закордонні.

Безумовно, після таких детальних дослідницьких вишукувань і наявності словникової бази (2500 тисяч термінів УКТ), у дисертантки має виникнути амбіційна мета на створення принаймні електронного галузевого словника комп'ютерних термінів, який відбиває суспільні потреби на таке новітнє термінографічне видання і відповідає всім потребам та вимогам комп'ютерної галузі.

Ціннісними в цьому розділі є зібрані з опрацьованих лексикографічних джерел ненормативні терміни, що їх авторка виявила на різних мовних рівнях: словотвірному, лексичному, морфологічному, синтаксичному. Подані нормативні варіанти стануть у нагоді фахівцям ІТ-галузі, покращать їхнє мовлення і нормалізують терміновжиток.

У другому розділі «**Структурно-словотвірна характеристика українських комп'ютерних термінів**» дисертантка виокремлює й досліджує два основні способи творення терміноодиниць у сучасній українській комп'ютерній термінології: морфологічний і неморфологічний. За наявності зібраної картотеки комп'ютерних термінів, у цьому розділі схарактеризовано сім найпродуктивніших моделей суфіксального способу термінотворення, одинадцять префіксальних моделей, також приділено увагу особливостям процесів термінологізації і ретермінологізації в комп'ютерній термінологічній системі. Авторка роботи акцентує увагу на такому явищі, як *спеціалізація*, тобто уточнення значення загальноживаного слова й довантаження його термінним значенням відповідно до потреб комп'ютерної терміносистеми, як от: *каталог, меню, накопичувач, іконка*.

Приділено увагу процесам освоєння в українській комп'ютерній терміносистемі вагомої частки чужомовних запозичень, наслідком чого є пристосування запозиченої комп'ютерної лексики на графічному, фонетичному та морфемному рівнях мовної системи. Визначено два основні ступені семантично-словотвірної адаптації чужословів: формування самостійного лексичного значення чужомовного терміна в новому термінному полі та участь чужомовного терміна в дериваційних процесах. При цьому слушною є думка Ірини Богданівни, що «...англіїзація сучасної української комп'ютерної термінології на всіх мовних рівнях часто заважає точному називанню певного поняття, відводить від української мовної традиції» (сторінка 142).

Досліджуючи комп'ютерні терміносполуки (підрозділ 2.4. Аналітичний спосіб творення комп'ютерних термінів), авторка роботи вважає за потрібне

чітко розмежовувати термінологічні словосполучення та терміни-фрази, тобто неподільні за змістом терміносполучення, до складу яких входять переосмислені компоненти на кшталт: *штучний інтелект, пошукова система, віртуальне середовище*. В ІТ-сфері цей тип стійких терміносполучення надзвичайно поширений, на чому й зауважує дисертантка й виводить типологію нерозкладних термінологічних одиниць, а також вказує на поширену практику їхнього метафоризування.

У третьому розділі «Семантична організація сучасної української комп'ютерної термінології» дисертантка репрезентує дослідження лексико-семантичної системи досліджуваної термінології, попередньо ретельно вивчивши наукові досягнення відомих українських термінологів у цій царині.

На основі опрацьованого теоретичного підґрунтя і зібраного фактичного матеріалу свого дослідження дисертантка вибудовує ядерно-периферійної структуру макрополя «інформаційні технології», вказуючи у відсотках приналежність термінів до ядра (1030 термінів), ядерної зони (125 термінів), приядерної зони (425 термінів), периферії (920 термінів). Визначено основні тематичні групи української комп'ютерної терміносистеми, прикметно, що вони традиційно відображають специфіку й особливості структури та різновиди діяльності фахівців ІТ-сектору.

На високому лінгвістичному рівні і за традиційною загальномовною методикою проведений у науковій розвідці лексико-семантичний аналіз сучасної комп'ютерної терміносистеми, який доводить існування в її межах таких загальномовних явищ, як синонімія, антонімія, полісемія, омонімія, що вимагає уніфікації термінологічної системи через відбір того терміна, який найповніше відбиває сутність позначуваного поняття, повністю відповідає нормам і правилам сучасної української літературної мови. Звичайно, що радимо це робити у колективній співпраці фахівців ІТ-галузі й українських мовознавців, адже за взаємодії цих наук можна якнайкраще визначити мовну та фахову цінність терміна.

Позитивної оцінки заслуговують висновки в кінці кожного розділу, а також прикінцеві **висновки**, де змістовно, докладно, зі статистичною чіткістю узагальнено основні досягнення і здобутки дослідження. Важливими для подальшої роботи пані Ірини Ментинської вважаємо додатки до дисертаційного дослідження, особливо Додаток 6 і Додаток 7, що можуть надалі трансформуватися в сучасне термінографічне видання комп'ютерної галузі й стати в нагоді галузевим фахівцям.

Відзначивши загальний високий рівень і позитивні риси дослідження, вказуємо на певні вразливі місця, що вимагають додаткового пояснення або ж певного уточнення:

1. Дисертантка у науковій розвідці правильно приділила багато уваги теоретичним засадам українського термінознавства. Поняття «термін», «термінологія», «термінознавство», «фахова мова», «терміносистема» різнопланово розглядалися, однак, як на нашу думку, потребує певного уточнення ще одне поняття — «номенклатурний знак (номен)», адже це другий за значущістю різновид спеціальної лексичної одиниці термінологічної системи і суттєвий складник наукового стилю української мови. Принаймні варто почути думку І.Б.Ментинської щодо приналежності й виокремлення номенклатурного знака в галузевих термінологічних системах. Хоча в тексті дисертації, зокрема в деяких підрозділах, є залучення до лексичної бази номенклатурних назв, наприклад: мов програмування (*Бейсик, Фортран, Паскаль*), назви програм і програмного забезпечення (*Microsoft Windows, Linux*), в Додатку 5 теж є номени, однак вони подаються у загальному переліку й не відокремлено від термінологічних одиниць.

2. Не траплялася нам у дисертаційній роботі хоч побіжно характеристика термінів-епонімів, а у лексичній базі додатків ми віднайшли лише три терміносполуки з іменниковими компонентами: *архітектура фон Неймана, клавіатура Дворака, машина Тюринга* (варіант — *Тюринга машина*). Чи свідчить це, що прізвищеві й відпрізвищеві терміни не є продуктивним типом творення комп'ютерної лексики?

3. Правописні норми для наукових мовознавчих досліджень є дуже важливими, але інколи й доволі дискусійними, особливо після оприлюднення основних змін в новій редакції «Українського правопису» 2019 року, який, на жаль, не унормовує вживання букви [г] (фонемі /г/). Натомість маємо непослідовність передавання цих звуків у запозиченнях, що, на думку багатьох мовознавців, зумовлена побоюванням, щоб уживання звука [г] в чужомовних словах не витіснило характерний український фрикативний звук [ґ]. Тому й маємо українською мовою по два варіанти написання слів-термінів чужомовного походження – *рівняння Лагранжа* і *рівняння Лагранжа*; *галон* і *галон*; *генеалогічний* і *генеалогічний*; «Гугл» і «Гугл» та інші. При цьому в новій редакції «Українського правопису» 2019 року, принаймні в електронному варіанті, правописна варіантність допускається лише у власних назвах чужомовного походження, зокрема прізвищах та іменах людей: *Вергілій* і *Вергілій*, *Георг* і *Георг*, *Гулівер* і *Гулівер*.

У тексті дисертації написання відомої пошукової системи «Google» та похідних від неї зафіксовано в кількості 36 одиниць, з яких 35 подається через літеру [г]: *гуглити* (сторінка 45); *гугл* (Google) [ІТ-словник], *гугл-акаунт* [ІТ-словник], *гугл-диск* (Google Drive) [ІТ-словник], *гугл-документи* [ІТ-словник], *гугл-календар* [ІТ-словник], *гугл-карти* (Google Maps), *гугл-перекладач* [ІТ-словник], *гугл-пошта* [ІТ-словник], *гугл-профіль* [ІТ-словник], *гугл-сервіси* [ІТ-словник], *гугл-таблиці* [ІТ-словник], *гугл-форм* (сторінка 285). Напевне, помилково у цій частині тексту через приголосний [г]: «*гуглити* – шукати інформацію в інтернеті за допомогою пошукової системи «Гугл» (сторінка 183).

Просимо аргументовано пояснити написання указаних термінологічних одиниць і надати правописні рекомендації нормативного терміновжитку.

Висловлені зауваження та побажання щодо роз'яснення не знижують високого рівня рецензованого дисертаційного дослідження й не ставлять під сумнів його наукову значущість.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значущістю дисертаційна робота «Українська комп'ютерна термінологія: формування, системна організація, вектори розвитку» є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її авторка, **Ментинська Ірина Богданівна**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань за спеціальністю 035 - Філологія.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

завідувач кафедри
українознавства ХНАДУ, доцент,
кандидат філологічних наук, магістр
педагогіки вищої школи

Неля НІКУЛІНА

H. B.

Ментинська Ірина